

Onderwerp: Programma Omgaan met wateroverlast

DM-nummer: 1042463, versie 6

Voorgesteld besluit

1. In te stemmen met het benutten van meekoppelkansen ten behoeve van klimaatveranderingen 2050;
2. Het definitieve programma Omgaan met wateroverlast vast te stellen;
3. Exploitatiebudget beschikbaar te stellen voor het programma omgaan met wateroverlast (voor blauwe diensten, synergiekansen en onderzoek extreme neerslagsituaties);
4. Een krediet van € 0,2 miljoen beschikbaar te stellen voor het meekoppelkansenbudget voor klimaatveranderingen en nieuwe maatregelen

Toelichting

Op **18 februari 2015** heeft het **Algemeen Bestuur** (agendapunt 4.5.a.) de [Eerste uitwerking van het Programma Doelmatige Aanpak Wateropgave Wateroverlast](#) vastgesteld (DM 883361). Destijds is ervoor gekozen om een voorlopig programma vast te stellen, daarmee proef te draaien en vervolgens het definitieve programma door het nieuwe Algemeen Bestuur te laten vaststellen.

In dit voorstel wordt het definitieve programma aan u voorgelegd. De belangrijkste wijzigingen ten opzichte van het voorlopige programma van 2015 zijn de uitbreidingen met situaties die nu niet onder de verantwoordelijkheid van het waterschap vallen (rode **zone** dashboard: zie bijlage 5), maar dat waarschijnlijk wel in de nabije of verre toekomst het geval zal zijn of situaties waar de maatschappij om actie vraagt. Het gaat dan om klimaatverandering, verandering van de huidige neerslagstatistiek en het optreden van extreme neerslagsituaties. Een andere verandering is dat de naam is gewijzigd in: Programma Omgaan met wateroverlast.

Het programma Omgaan met wateroverlast.

Het watersysteem van HDSR is niet geheel op orde volgens de norm van de provinciale waterverordening. Minder dan 1% van het gebied heeft een wateropgave wateroverlast.

De **Wateropgave Wateroverlast** (WW) is gedefinieerd als: *‘De totale oppervlakte met wateroverlastknelpunten veroorzaakt door inundatie vanuit het oppervlaktewatersysteem’*. De opgave, ofwel de omvang van het probleem, wordt in hectares gegeven.

NB. *Dat betekent **niet** dat de WW opgelost moet worden door deze hectares aan waterberging te graven! Door bijvoorbeeld slimmer sturen en blauwe diensten kan de opgave ook worden opgelost.*

In 2015 en 2016 is via het Programma Omgaan met Wateroverlast succesvol gewerkt aan het oplossen van de wateropgave wateroverlast volgens 7 strategieën. Deze strategieën zijn op 18 februari 2015 door het AB vastgesteld met de eerste uitwerking van het Programma. Daarbij is veel geïnvesteerd in het vergroten van het inzicht van de werking van het watersysteem en het verbeteren van de modellering. In bijlage 3 wordt de stand van zaken per strategie toegelicht en wordt de inzet van elke strategie voor de komende periode geschetst.

Het klimaat verandert. Voor het waterbeheer betekent het dat vaker en heviger neerslag leidt tot meer wateroverlast.

Het KNMI en de STOWA laten zien dat klimaatveranderingen nu al effect hebben op het waterbeheer. Heftige buien die eerst, gemiddeld, 1x per 20 jaar voorkwamen, komen nu al 1x per 10 jaar voor. En daarmee vallen die buien opeens binnen de norm die de provincie aan ons watersysteem stelt. Deze al opgetreden klimaatverandering is samengevat in de *nieuwe neerslagstatistiek voor het waterbeheer* van de STOWA (bijlage 1).

De KNMI 2014 klimaatscenario's laten zien dat de maatgevende neerslag in de toekomst blijft toenemen. Hoeveel is nog onzeker en hangt af van de temperatuurstijging en de ontwikkeling van de weerpatronen. Wel is duidelijk dat de wateropgave wateroverlast zal toenemen. Zolang het klimaat blijft veranderen, verandert ook de wateropgave wateroverlast. De klimaatverandering en de effecten staan beschreven in de *KNMI '14 klimaatscenario's voor Nederland* (bijlage 2).

Tot slot heeft het waterschap ook te maken met extreme buien. Deze buien zijn zo extreem dat het watersysteem deze buien niet aankan en dat ook niet hoeft volgens de normen van de provincie. Zulke extreme buien zorgen echter wel voor schade. Denk aan de bui van Kockengen (2014). De maatschappij vraagt in deze situaties om actie en ook het waterschap wil beter voorbereid zijn en beter om kunnen gaan met dergelijke extreme situaties. De verwachting van het KNMI is dat extreme buien zullen toenemen. Dit staat beschreven in de *KNMI '14 klimaatscenario's voor Nederland* (bijlage 2).

De gevolgen van de nieuwe neerslagstatistiek, de klimaatscenario's en de extreme buien voor het waterbeheer van HDSR zijn nader toegelicht in bijlage 4.

Afname en toename wateropgave wateroverlast

Het resultaat van de inspanning van het waterschap tot nu toe is dat de wateropgave wateroverlast is afgenomen tot 485 ha. In 2012 bedroeg deze nog 1150 ha (zoals vastgesteld door het AB op 28 mei 2014).

De wateropgave wateroverlast zal de komende jaren verder **afnemen** door het verder uitvoeren van de 7 strategieën. Tegelijkertijd zien we dat de wateropgave wateroverlast zal **toenemen** als gevolg van nieuwe neerslagstatistiek en klimaatveranderingen. Het waterschap voorziet deze toename als een nieuwe wateropgave wateroverlast voor de komende periode op zich af komen. Met de provincie Utrecht (en daarmee provincie Zuid-Holland) gaan we in gesprek hoe we met deze toename om moeten gaan. Zodra hier meer duidelijkheid over is komen we bij u terug.

In het onderstaande overzicht is aangegeven hoe de wateropgave wateroverlast zich ontwikkelt:

	Wateropgave Wateroverlast (WW) [ha]	Toelichting
2012	1150	WW vastgesteld door AB (28/5/'14)
2015	485	Huidige WW
Na uitvoeren maatregelen	360	Vastgestelde en in planvorming zijnde maatregelen.
Na wijziging provinciale waterverordening (september 2016)	190	Concretiseren maaiveldcriterium
Nieuwe neerslagstatistiek	800	Nieuwe opgave
Klimaatscenario's 2050	1100-1900	Mogelijk toekomstige opgave

Definitieve Programma Omgaan met Wateroverlast

Voorgesteld wordt om het voorlopige programma (besluit AB, 18 februari 2015 DM 883361) definitief te maken, de huidige 7 strategieën verder uit te voeren en uit te breiden met:

- 1) Het in beeld brengen van effecten en consequenties van de nieuwe neerslagstatistiek.
- 2) Meekoppelkansen bij eigen maatregelen benutten ten behoeve van klimaatveranderingen 2050.
- 3) Beperken schade door extreme neerslag, samen met gebiedspartners.

Het Programma Omgaan met Wateroverlast ziet er dan als volgt uit:

Strategieën Programma Omgaan met wateroverlast

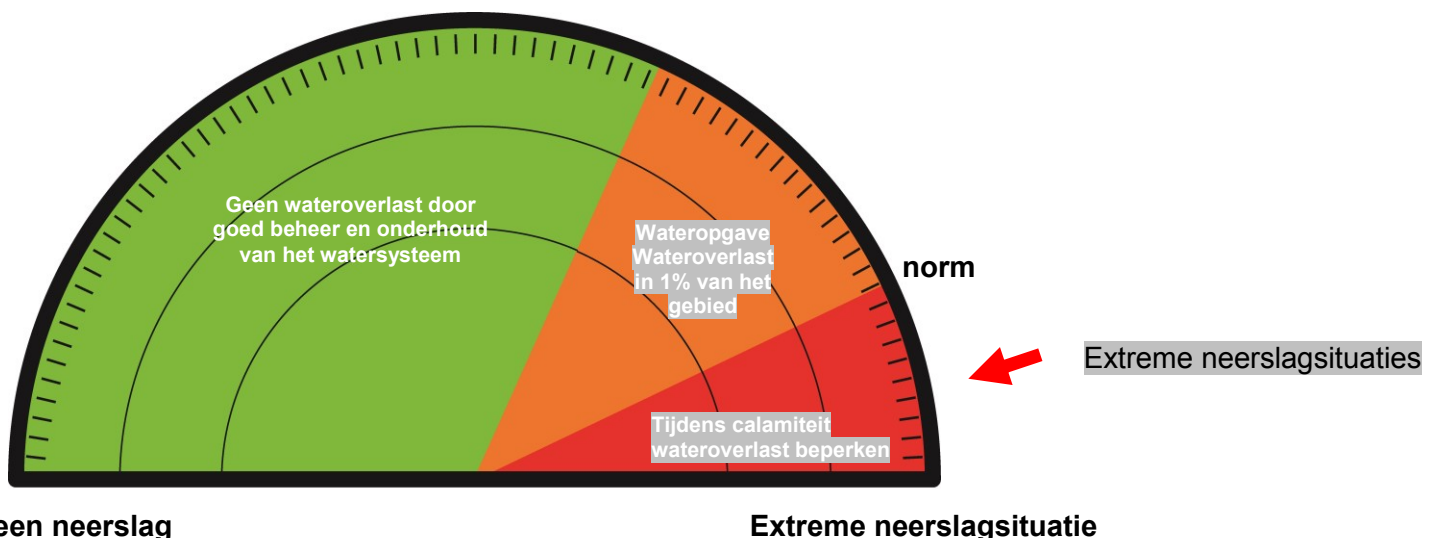
A: Oplossen huidige wateropgave wateroverlast (oranje)

- A1. Uitvoering van de door het AB vastgestelde en geplande werkzaamheden;
- A2. Waar mogelijk uitvoering van nieuwe, doelmatige maatregelen;
- A3. Aanpassing van bepalingen in de provinciale waterverordening voor HDSR;
- A4. Slimmer operationeel sturen;
- A5. Het benutten van synergiekansen met derden;
- A6. Inzetten Blauwe diensten;
- A7. Schade achteraf regelen;

B: Inspelen op toekomstige wateropgave wateroverlast (rood)

- B1. In beeld brengen effect en consequenties nieuwe neerslagstatistiek
- B2. Meekoppelkansen (eigen maatregelen) benutten tbv klimaatveranderingen 2050;
- B3. Beperken schade door extreme neerslag

- o Strategie A1 t/m A7 hebben als doel de huidige wateropgave wateroverlast op te lossen. Ofwel: de oranje zone van het dashboard (zie bijlage 5: toelichting dashboard).
- o Strategie B1 t/m B3 vallen nu nog buiten de norm, in de rode zone van het dashboard.
- o Strategie B1 onderzoekt of de huidige wateropgave wateroverlast moet worden aangepast aan de nieuwe neerslagstatistiek en wat daar de consequenties van zijn.
- o Strategie B2 heeft als doel om maatregelen ten behoeve van de oranje zone klimaatrobuust te maken. Maatregelen die we nu nemen hebben een levensduur tot ten minste 2050.
- o Strategie B3 leidt mogelijk tot een uitbreiding van de bestaande impulsregeling kwaliteit in de stad. In het najaar van dit jaar wordt hierover een voorstel aan u gedaan.



Figuur 1: Dashboard Omgaan met wateroverlast

De neerslagsituaties in de groene zone van het dashboard veroorzaken nergens in het gebied van HDSR wateroverlast. De neerslagsituaties in de oranje zone van het dashboard veroorzaken in minder dan 1% van het gebied van HDSR wateroverlast: dit is de wateropgave wateroverlast (in de overige 99% van het gebied is het dashboard in die situaties ook groen).

Alle gebieden binnen HDSR met dezelfde functie krijgen hetzelfde minimale beschermingsniveau: landelijk gebied mag maximaal 1x per 10 jaar inunderen, hoogwaardige teelt 1x per 50 jaar en stedelijk gebied 1x per 100

jaar. Deze normen staan in de provinciale waterverordening en zijn landelijke normen. De norm is in het dashboard (indicatief) aangegeven. Neerslagsituaties voorbij de norm kunnen leiden tot wateroverlast. In het dashboard is dit met de rode zone aangegeven.

Kaders

Op 28 mei 2014 heeft het Algemeen Bestuur de Wateropgave Wateroverlast en de Implementatiestrategie Wateropgave Wateroverlast (IS-WW) vastgesteld.

Op 18 februari 2015 heeft het Algemeen Bestuur de eerste uitwerking van het programma doelmatige aanpak Wateropgave Wateroverlast vastgesteld (DM 883361). Destijds is gekozen voor de aanpak om eerst een *Eerste Uitwerking van het Programma Doelmatige Aanpak Wateropgave Wateroverlast* vast te stellen. Vervolgens zijn de deelstrategieën verder uitgewerkt en met een aantal proefgedraaid. Nu wordt het definitieve programma voorgelegd aan het (inmiddels nieuw gekozen) Algemeen Bestuur. Op deze manier kan het nieuwe Algemeen Bestuur het definitieve Programma vaststellen terwijl er begin 2015 wel voortgang kon worden geboekt.

Coalitieakkoord:

‘Wij pakken de wateropgave wateroverlast aan volgens de door het bestuur vastgestelde strategie. Bij extreme neerslag biedt dit echter geen garanties op het voorkomen van schade door wateroverlast. Daarom onderzoeken wij of en hoe wij de kwetsbare delen van ons gebied beter kunnen voorbereiden op extreme neerslagsituaties en hoe wij daarin met andere partijen en bewoners kunnen samenwerken.’

Waterkoers

Extreme weersituaties kan en wil het waterschap echter niet de baas zijn. Dit vergt een inzet van mensen en middelen, die niet in verhouding staan tot het risico. We leven met water waarbij het waterschap wel beschikt over een calamiteitenorganisatie die actief wordt bij calamiteiten om zo de wateroverlast zoveel en zo snel mogelijk te beperken.

Het waterschap weegt bij het nemen van maatregelen af of het resultaat (minder overlast) opweegt tegen de inzet en uitgaven. Het waterschap zal bijvoorbeeld niet 100.000 euro investeren in een nieuwe waterberging om af en toe optredende waterschade van 1.000 euro te voorkomen. Het waterschap neemt maatregelen die effectief en maatschappelijk verantwoord, zoals *slimmer sturen* en *blauwe diensten*. Bij *blauwe diensten* maakt het waterschap van tevoren afspraken met landeigenaren over het leveren van een dienst, zoals het tijdelijk bergen van water, tegen een passende vergoeding.

Het waterschap wil kansen op synergie pakken, die bijvoorbeeld ontstaan door het werken aan andere thema's als gezond water (Kaderrichtlijn Water) of projecten van anderen zoals gemeenten. Het waterschap wil samen werken om wateroverlast te voorkomen of te verminderen.

VJN - ambities

Om de gevolgen van klimaatverandering zo klein mogelijk te houden, werkt het waterschap aan maatregelen om de gevolgen van klimaatverandering op te vangen. Dit noemen we klimaatadaptatie.

Wateroverlast: piekbuien: In de aanpak van omgaan met wateroverlast werkt het waterschap met een dashboard: valt een regenbui in de groene zone dan kan ons watersysteem de neerslag aan. Echter ons watersysteem kan hevigere en grotere buien nog niet altijd aan. Vallen deze buien in de oranje zone, dan staan maatregelen of andere activiteiten al geprogrammeerd om de negatieve effecten van wateroverlast te voorkomen. De planning is dat deze maatregelen en activiteiten ... uitgevoerd zijn.

In de rode zone van het dashboard regent het harder dan het huidige en toekomstige systeem aan kan en verwachten we wateroverlast zoals in Kockengen (2014). Deze extreme weersituaties kan en wil het waterschap niet de baas zijn omdat dit buiten de wettelijke taak ligt van het waterschap. Wel wil ons waterschap de effecten van deze extreme buien inzichtelijk maken zodat we gezamenlijk naar een oplossing kunnen zoeken. Om het onderzoek naar extreme neerslagsituaties gebiedsdekkend uit te voeren wordt eenmalig in 2017 € 100.000,-- vrijgemaakt.

Publicatie STOWA: Nieuwe neerslagstatistieken voor het waterbeheer. Extreme neerslaggebeurtenissen nemen toe en komen vaker voor.

In 2014 heeft het KNMI met het oog op klimaatverandering nieuwe klimaatscenario's gepresenteerd. In opdracht van STOWA hebben het KNMI en HKV deze scenario's toepasbaar gemaakt voor waterschappen en verwerkt in nieuwe neerslagstatistieken. Uit de nieuwe statistieken blijkt dat de omvang van extreme neerslaggebeurtenissen in het klimaat rond 2014 gemiddeld 10 procent hoger ligt dan in de tot nu toe gebruikte statistieken. De klimaatverandering wordt hiermee al zichtbaar in de statistieken. Extreme gebeurtenissen zelf komen ongeveer twee keer zo vaak voor als in het verleden en in de toekomst zullen ze verder toenemen. Zie bijlage 1: brochure DM 1046300.

Publicatie KNMI₂₀₁₄ klimaatscenario's: Het KNMI presenteert de KNMI'14-klimaatscenario's: vier nieuwe scenario's voor toekomstige klimaatverandering in Nederland. Ieder scenario geeft een samenhangend beeld van veranderingen in twaalf klimaatvariabelen, waaronder temperatuur, neerslag, zeespiegel en wind. Het gaat om veranderingen niet alleen in het gemiddelde klimaat, maar ook in de extremen, zoals de koudste winterdag en de maximum uurneerslag per jaar. De veranderingen gelden voor het klimaat rond 2050 en 2085 ten opzichte van het klimaat in de referentieperiode 1981-2010, gepubliceerd in de klimaatatlas van het KNMI 2).

Algemene veranderingen:

- de temperatuur blijft stijgen
- zachte winters en hete zomers komen vaker voor
- de neerslag en extreme neerslag in de winter nemen toe
- de intensiteit van extreme regen-buien in de zomer neemt toe

Zie bijlage 2: brochure DM 1046299

Financiële aspecten

In onderstaande tabel zijn de bedragen voor de Wateropgave Wateroverlast, zowel exploitatie als investeringsuitgaven, weergegeven:

	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Exploitatie						
Synergiekansen	50.000	50.000				
Blauwe diensten	20.000	20.000	50.000	100.000	100.000	100.000
Onderzoek extreme situaties	100.000	100.000				
<i>Impulsregeling extreme situaties en synergie: apart voorstel najaar 2016</i>		0	PM*	PM*	PM*	PM*
Totaal exploitatie		170.000	50.000	100.000	100.000	100.000
Investerings						
Meekoppelkansenkrediet klimaatveranderingen en nieuwe maatregelen		100.000	100.000			
Totaal investeringen		100.000	100.000			

* Dit najaar volgt hiervoor een voorstel. In de VJN is hiervoor een bedrag van €150.000,- gereserveerd.

Exploitatie:

De financiële consequenties binnen de exploitatie zijn in de voorjaarsnota 2016 verwerkt. Deze beperken zich tot de bedragen die voor de impulsregeling vanaf 2018 in bovenstaande tabel als PM* zijn opgenomen. De impulsregeling wordt in het najaar van 2016 in een apart voorstel behandeld. Dan wordt voorgesteld om van 2018-2021 jaarlijks een bedrag van €150.000(*) op te nemen. De overige bedragen voor de exploitatie maken reeds deel uit van de meerjarenbegroting.

- **Synergiekansen:** dit budget is bedoeld om maatregelen met een ander doel en doelstelling van derden (gemeenten, terreinbeheerders, particulieren, e.d.) uit te voeren die tevens bijdragen aan het voorkomen van wateroverlast (strategie A5).
- **Blauwe diensten:** dit budget is bedoeld voor eigenaren van landbouwgrond die een blauwe dienst t.b.v. waterberging leveren (oranje, strategie A6).
- **Onderzoek extreme situaties:** dit budget is bedoeld voor onderzoek naar of en hoe wij de kwetsbare delen van ons gebied beter kunnen voorbereiden op extreme neerslagsituaties (rood, strategie B3)
- **Impulsregeling extreme situaties en synergiekansen:** Dit budget wordt in het najaar van 2016 in een apart voorstel behandeld en is bedoeld om, naast de bovengenoemde synergiekansen (strategie A5 (oranje)), gemeente te stimuleren maatregelen te treffen om schade door extreme neerslagsituaties te voorkomen (strategie B3 (rood)). Wanneer de impulsregeling als instrument succesvol blijkt te zijn dan wordt bij de komende voorjaarsnota's bezien of uitbreiding van de beschikbare middelen doelmatig is.

Investerings (eigen projecten):

De investeringsbedragen voor meekoppelkansenkrediet klimaatverandering en nieuwe maatregelen worden op basis van deze besluitvorming in de begroting van 2017 binnen het investeringskader verwerkt.

- **Meekoppelkansenkrediet klimaatverandering en eigen nieuwe maatregelen:** dit krediet is bedoeld om maatregelen die door het waterschap worden uitgevoerd om de huidige Wateropgave Wateroverlast op te lossen klimaatproof te maken (rood, strategie B2).

Dit krediet is óók bedoeld om **zelf** nieuwe maatregelen, buiten watergebiedsplannen, uit te voeren om de huidige Wateropgave Wateroverlast op te lossen (oranje, strategie A2).

Overzicht financiële dekking per strategie:

Strategie		Expl. / Invest.	Budget/Krediet	Aanvraag in dit voorstel
A1	Vastgestelde maatregelen	Investering	Reeds verstrekt via watergebiedsplannen (WGP's)	Nee
A2	Nieuwe maatregelen	Investering	Worden deels aangevraagd binnen nieuwe WGP's (BoNo, EvS). Deels via meekoppelkansenkrediet	Nee Ja, (beslispunt 4)
A3	Aanpassen provinciale waterverordening	Exploitatie	Alleen bestaande uren	Nee
A4	Slimmer operationeel sturen	Exploitatie	Alleen bestaande uren	Nee
A5	Synergiekansen	Exploitatie	T/m 2017 Synergiekansen. V.a. 2018 via impuls regeling	Ja (beslispunt 3) Nee, apart voorstel najaar 2016
A6	Blauwe diensten	Exploitatie	Reeds in meerjarenbegroting opgenomen	Ja (beslispunt 3)
A7	Schade achteraf	Exploitatie	Geen dekking in de reguliere begroting. Dekking vanuit de reserves (AB 18-02-2015)	Nee
B1	Consequenties nieuwe neerslagstatistiek	Exploitatie	Alleen uren	Nee
B2	Meekoppelkansen klimaatverandering 2050	Investering	Meekoppelkansenkrediet	Ja (beslispunt 4)
B3	Beperken schade extreme neerslag	Exploitatie	Onderzoek extreme situaties Impuls regeling	Ja (beslispunt 3) Nee, apart voorstel najaar 2016

Prestatie-indicator BuRap:

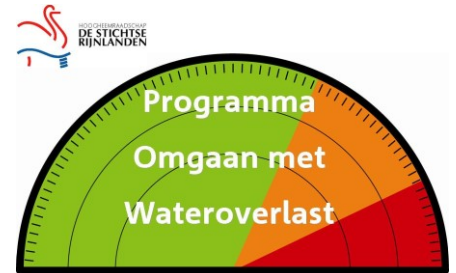
De prestatie-indicator voor het uitvoeren van het programma Omgaan met wateroverlast is als volgt:
Cumulatief percentage van de (in 2014 vastgestelde) opgave (=1150 ha) dat is uitgevoerd, met als einddoelstelling: In 2021 is de (in 2014 vastgestelde) wateropgave wateroverlast opgelost.

Op dit moment verandert deze prestatie-indicator niet. Zodra meer duidelijk is over hoe we omgaan met de nieuwe neerslagstatistiek zal ook een voorstel worden gedaan voor een nieuwe indicator. Zolang het klimaat blijft veranderen, verandert ook de Wateropgave Wateroverlast en daarmee de prestatie-indicator.

Communicatie aspecten

Onze omgeving weet steeds beter hoe het waterschap omgaat met wateroverlast en op welke manieren wij samen de opgaven willen aanpakken. Aangezien de Wateropgave Wateroverlast steeds verandert (voortschrijdend inzicht, nieuwe neerslagstatistiek, klimaatverandering), is het belangrijk om te blijven communiceren. In de communicatie met de omgeving ligt de nadruk veel minder dan vroeger op precieze getallen en normen, maar veel meer op welke wateroverlast wel of niet acceptabel is en op de mogelijkheden wat inwoners, bedrijven en gemeenten zelf kunnen doen (met ondersteuning van het waterschap).

De informatie naar buiten toe is meer uniform geworden. Dit is bereikt door intern beter af te stemmen. Vervolgens zijn hier interne communicatiemiddelen uit voortgekomen zoals het dashboard (bijlage 5) en een interne webpagina waarop de laatste informatie beschikbaar is alsmede externe communicatiemiddelen zoals toegespitste kernboodschappen en een animatiefilm. Hiermee kunnen collega's met de laatste informatie duidelijkheid geven aan het gebied over de wateropgave wateroverlast.



Na het vaststellen van het definitieve programma Omgaan met wateroverlast wordt hierover met de omgeving op de volgende manier gecommuniceerd:

- Persbericht: “waterschap gaat kansen benutten om klimaatproof te worden”. Bericht op website, @grariër en e-nieuwsbrief.
- Informatieavonden: Aansluiten bij informatieavonden van het waterschap waarbij de streek wordt geïnformeerd over het nieuwe programma Omgaan met wateroverlast. De animatiefilm wordt getoond.
- Agrariërs worden ook via de agrarische collectieven geïnformeerd via het platform dat dmv de blauwe diensten is gecreëerd. De blauwe diensten zijn erg succesvol in de zin dat het bewustzijn ontstaat dat waterschap én agrariërs gezamenlijk voor dezelfde opgave staan en er is ruimte voor agrariërs om zelf oplossingen aan te dragen.
- Gemeenten worden geïnformeerd via het gebruikelijke watertoetsproces, synergiekansen, coalitie regio Utrecht, Winnet en bestuurlijke overleggen. De werkwijze voor ‘Impuls Kwaliteitswater in de stad’ wordt uitgebreid (in het najaar 2016) zodat ook waterkwantiteitsmaatregelen in de stad worden gestimuleerd.
- Gemeenten worden de komende tijd nadrukkelijk opgezocht in het kader van de studie voorbereiden op extreme neerslagsituaties.
- Terreinbeheerders worden opgezocht in het kader van de synergiekansen.
- Aansluiten bij open dagen van externen (indien passend).
- De mogelijkheden van educatie als communicatiemiddel onderzoeken.

In de verdere uitwerking van het programma wordt een specifiek communicatieplan opgesteld waarin bovenstaande punten worden opgenomen en aangevuld met het filmpje.

Op de website: www.destichtserijnlanden.nl/omgaanmetwateroverlast is te zien hoe het waterschap omgaat met wateroverlast. Hierop is o.a. de animatiefilm ‘Omgaan met wateroverlast. Wat doet het waterschap? Wat kunt u zelf doen?’ te zien en de kernboodschap te lezen.



MVO aspecten

De MVO aspecten komen aan de orde bij de uitvoeringsprojecten.

Bijlagen

1. Nieuwe neerslagstatistieken voor het waterbeheer (Stowa, KNMI, HKV)
2. KNMI '14 Klimaatscenario's voor Nederland
3. Overzicht wateropgave wateroverlast en strategieën A1 t/m A7:
4. Gevolgen voor het waterbeheer van HDSR van
 - a. de nieuwe neerslagstatistiek en de klimaatscenario's 2014
 - b. extreme neerslagsituaties
5. Toelichting dashboard
6. Animatiefilm Omgaan met wateroverlast. *Wat doet het waterschap? Wat kunt u zelf doen?* Zie www.destichtserijnlanden.nl/omgaanmetwateroverlast